

13. Кравченко Н.М. Фастівщина: сторінки історії. Навчальний посібник / Н. Кравченко, Л. Чиговська, Т. Неліна. – Фастів: Фастівський державний краєзнавчий музей, 2004 – 256 с.

14. Неліна Т.В. Деякі питання становлення краєзнавчого музею Фастівщини / Т.В. Неліна // Прес-музей – Вип. 2. – Фастів, 1994. – С. 3-4.

15. Неліна Т.В. Музей і екологія культури / Т.В. Неліна // Прес-музей. – Фастів. – 1993. – № 1. – С. 4-5.

УДК 37.013.3:069(477)

Яніна КАМБАЛОВА
(м. Київ)

Історія становлення та сучасний досвід розвитку музейної педагогіки

Зроблено аналіз останніх досліджень вітчизняних та зарубіжних фахівців в галузі музейної педагогіки, визначено передумови та основні етапи розвитку музейної педагогіки. Висвітлено процес її трансформації у окрему наукову галузь.

Ключові слова: музейна педагогіка, музейно-педагогічний центр, творча музейна лабораторія.

Останніми роками у зв'язку із загальною демократизацією культурного життя, постає потреба спеціальних теоретичних досліджень з музеєзнавства, оновлення понятійного апарату науки. Неабиякий інтерес у зв'язку з модернізацією шкільної історичної освіти представляє історія становлення доволі нового для вітчизняних фахівців поняття «музейна педагогіка».

Музейна педагогіка – це галузь педагогічної науки, яка вивчає освітньо-виховний потенціал формування особистості учня засобами музейної експозиції та в умовах специфічної музейної комунікації [8, с. 11]. Крім цього, музейна педагогіка є інноваційною педагогічною технологією, яка базується на інтеграції суспільно-гуманітарних наук: історії, музеєзнавства, природознавства, лінгвістики, соціології, психології, філософії та сприяє розвитку творчих здібностей учнів. Музейна педагогічна система передбачає саме таку організацію навчально-виховного процесу, за якої учень – один із головних суб'єктів творчої діяльності.

Значення музейної педагогіки як наукової дисципліни визначається тим, що вона дає методологічний інструментарій, який дозволяє осмислити всі види музейної діяльності в педагогічному аспекті і тим самим підвищити рівень спілкування музею з аудиторією, його соціальний статус. Крім того,

музейна педагогіка сприяє створенню відповідної атмосфери, оскільки пропонує шлях осмислення всіх видів музейної діяльності з позиції відвідувача.

Проблема розвитку музейної педагогіки останнім часом стала предметом досліджень російських психологів, педагогів, методистів, серед яких М. Юхневич [9, 14], Б. Столяров [12], І. Медведева [5; 6; 9], Ю. Омельченко, Д. Озерова [10], Г. Брейс, Л. Гайда, Л. Іващенко, О. Караманов, О. Козлова, К. Левикін, І. Косова, Ю. Ключко, Р. Маньківська, В. Петренко, Т. Пономарьова, С. Пшенична, Б. Райков, А. Родін, В. Снагощенко, В. Хербст, та інші. Їх праці присвячено історії і сучасному стану музейної педагогіки, розробці навчальних музейно-педагогічних програм, форм і методів роботи музеїв з учнями.

В сучасній Україні питаннями розвитку музейної педагогіки займаються дослідники Т. Белофастова [2], С. Михайличенко [7; 8], К. Кобцев, М. Рутинський, О. Стецюк, Л. Шляхтіна, Т. Юрєнева, О. Січкарук, Є. Чмихало, Ф. Левітас, та інші.

Історія становлення музейної педагогіки як особливого напрямку діяльності музеїв та трансформації її у окрему наукову галузь нараховує вже понад століття. За цей час були визначено об'єкт та предмет дослідження цієї наукової галузі, розроблено систему її завдань, сформовано категорійний апарат. Проте для України музейна педагогіка все ще залишається малопоширеною інновацією. Саме це зумовило необхідність дослідження проблеми історичного розвитку даної наукової галузі та проведення аналізу сучасного досвіду впровадження принципів музейної педагогіки в освітньо-виховний процес.

В контексті вищесказаного, автор статті ставить такі завдання.

1. Дослідити історію становлення музейної педагогіки у Німеччині у ХХ столітті.

2. Охарактеризувати основні тенденції розвитку музейної педагогіки у Російській імперії та СРСР.

3. Проаналізувати сучасний досвід використання засад музейної педагогіки в Російській Федерації.

Поняття «музейна педагогіка» було сформовано і введено в науковий обіг на початку ХХ століття у Німеччині. Його розробка пов'язані з іменами видатних музеєзнавців А. Лихтварка, А. Рейхвена, Р. Фройденталю.

Спочатку музейна педагогіка трактувалася лише як напрям музейної діяльності, орієнтований переважно на роботу з учнями. На конференції «Музей як освітнє і виховнє установа», що відбулася в Мангеймі в 1913 р., А. Лихтварк першим сформулював ідеї про освітнє призначення музею, а також запропонував новий підхід до відвідувача як учасника діалогу [4]. Поряд з А. Лихтварком, великий вплив на розвиток художньої освіти в музеях здійснив професор Мюнхенського університету К. Фолль.

Накопичений на початку ХХ ст. досвід освітньої діяльності в німецьких музеях надав змогу одному з засновників Німецького музею шедеврів природознавства та техніки в Мюнхені Г. Кершенштайнеру написати книгу «Теорія освіти» (1926). В ній було обґрунтовано необхідність організації діяльності німецьких музеїв за педагогічним принципом та визначено шляхи здійснення даної мети.

З початку 1920-х і в 1930-х рр. в Німеччині на перший план виходять проблеми взаємодії музею та школи. Їх вирішенням займався Центральний інститут виховання та навчання в Берліні, що об'єднав талановитих педагогів Л. Паллата, Д. Рихтера, Г. Фройденталю. Вони сприяли створенню в музеях педагогічних відділів та введенню в їх структуру посад музейних педагогів. Тоді ж в Майнці було опубліковано методичний посібник Г. Кленка «Музей і школа» (1927).

Велику роль в розробці означеної проблеми відіграла книга Г. Фройденталю «Музей – Народна освіта – Школа» (1931). В ній автор стверджував, що спочатку необхідно з'ясувати сутність різниці між музеєм та школами і межі їх можливостей, й лише після цього планувати спільну роботу.

Розвиваючи досвід А. Лихтварка, Г. Фройденталь вперше в історії музейної освітньої діяльності сформулював і запропонував педагогічну методику організації шкільних занять в музеї.

Співпраця школи та музею цікавила також А. Рейхвейна – керівника відділу «Школа і музей» в етнографічному музеї Берліна в 1939-1944 рр., що одним з перших використав термін «музейна педагогіка».

Поступальний розвиток німецької музейної педагогіки було перервано наступом на культуру і освіту в 1930-х роках нацистською ідеологією та Другою світовою війною. Зокрема, А. Рейхвейн був страчений нацистами у 1944 р. [8, сс. 24-26]

Як особлива галузь наукових досліджень музейна педагогіка починає формуватися у західноєвропейських країнах у 1960-х роках, чому сприяли процеси зростання соціальної ролі музейної педагогіки у суспільстві та його демократизації, і завдяки чому робота з аудиторією перестала розглядатися як другорядна. Вагомий внесок у розвиток музейної педагогіки внесли німецькомовні країни, де в цей час з'являється ряд музейно-педагогічних центрів.

Початком створення нового напрямку музейної діяльності стало заснування спеціального Відомства з музейної педагогіки в Нюрнберзі та Центрив музейної педагогіки в Мюнхені.

За ініціативою Й. Аве при ІСОМ (Міжнародна рада музеїв, створена в 1946 р., що об'єднує музеї понад 70 країн) була організована спеціальна секція, яка розробляла засади музейної педагогіки.

Ряд музейних організацій діяв у ФРН:

- Зовнішня служба державних музеїв Пруського культурної спадщини в Західному Берліні (1961);
- Зовнішня служба Кельнських музеїв (1965);
- Художньо-педагогічний центр Німецького національного музею в Нюрнберзі (1965);
- Музейно-педагогічний центр у Мюнхені (1971), який видає журнал «Школа і музей» та інші.

В цей же період у НДР з'являється робоча група з музейної педагогіки (спочатку «Музейна школа» у Східному Берліні (1963) з власним друкованим органом «Школа і музей в єдиній освітній системі НДР» [5]. В 1981 г. з'явився перший німецький підручник з музейної педагогіки.

Ідеї німецьких фахівців з музейної педагогіки отримали широку підтримку в інших країнах Заходу. У 1969 р., американська асоціація музеїв після «Доповіді Бельмонта» заснувала свою музейну програму. Після цього було затверджено Державну програму «Музей і освіта», яка розвивала ідею американських музеологів щодо комунікативної моделі музею. Освітня діяльність американських музеїв, які вже з 1969 р. мали офіційний статус освітніх закладів, також була орієнтована насамперед на дитячу аудиторію та здійснювалася за кількома напрямками: дидактичні виставки, екскурсії для школярів, лекції, концерти, спеціальні програми для інвалідів, професійна підготовка шкільних вчителів.

В 60-х рр. ХХ ст. активно розвивається і англійська школа, відома ідеями Ч. Гіббса-Смітта, А. Вітліна, Г. Осборна. В її основу покладено необхідність естетичного виховання дітей у музеях (так звана «галерейна освіта»).

Діяльність центрів музейної педагогіки, яка мала в цілому практичний характер, привела все ж до активізації наукових досліджень, що і зумовило появу згодом нової науки.

Для формування уявлення про предмет музейної педагогіки та її понятійного апарату серйозне значення мала започаткована в 1970-1980 рр. дискусія, в якій взяли участь провідні західнонімецькі музеєзнавці Р. Ромедер, А. Кунц, В. Клаузевиц та інші. Дослідження цього періоду виявили роз'єднаність у розумінні суті і дефініцій музейної педагогіки, що свідчило про те, що стали розглядати як окрему наукову дисципліну.

Таким чином, збагачення освітньої діяльності музеїв в 1950-80-х рр. ідеями гуманістичної педагогіки і розвиток теорії музейної комунікації розширило можливості їх роботи з дитячо-юнацькою аудиторією та підготувало ґрунт для розробки теоретичних аспектів музейної педагогіки.

Російська теорія музейної педагогіки почала формуватися наприкінці ХІХ – початку ХХ століть, отримавши найповніше обґрунтування в працях основоположників російської екскурсійної школи (Н. Гейніке, І. Гревса, Б. Райкова) і прихильників використання з метою освіти педагогічних, шкільних і

дитячих музеїв (М. Новоросіянин, У. Коховський, М. Страхова, Н. Флерів, Ф. Шміт, М. Бартрам, А. Зеленко). Особливої уваги заслуговує створена А. Бакушинським та його послідовниками цілісна система естетичного виховання у художніх музеях [1].

Початком теоретичного узагальнення досвіду педагогічної роботи в російських музеях можна вважати видання «Екскурсійного вісника», спеціальний випуск якого за 1916 р. був цілком присвячений роботі музеїв з школярами. Особливе місце серед публікацій зайняла стаття хранителя Румянцевського музею в Москві М. Романова «Про задачі і методи екскурсій по мистецтву» [11].

В СРСР поняття музейної педагогіки почало вживатися лише з початку 1970-х років та поступово отримувало дедалі більшого поширення.

Вперше питання про необхідність розробки музейної педагогіки було поставлено на науковому семінарі «Роль художніх музеїв в естетичному вихованні школярів», що відбувся 1973 р. в Москві.

У 1982 р. на конференції у Іваново «Музей і школа» О. Розгін першим сказав, що створення такої наукової дисципліни, як музейна педагогіка, «яка перебуває з кінця всього комплексу наук, нині представляється не якоюсь віддаленою перспективою, а нагальним практичним завданням». Її виділення у досить самостійну наукову дисципліну було продиктоване необхідністю теоретичного осмислення освітньої діяльності музеїв і підвищення її якісного рівня, зокрема, з урахуванням досягнень суміжних наук.

У 1984 р. при НДІ культури СРСР було створено постійно діючий Всеросійський семінар під керівництвом Є. Ванслової – «Музей і підростаюче покоління» [3]. На ньому збиралися музейні працівники з Росії, інших союзних республік. Від інших семінарів він відрізнявся, перш за все тим, що поряд з обговоренням взаємозв'язків музею і школи, методів їх роботи, велася діяльність по створенню системи занять з музейної педагогіки. У результаті був розроблений системний підхід, який одержав значне поширення, і увійшов в історію музейно-педагогічної думки як «музейний всеобуч», що включає цикли занять із застосуванням нових методик, прийомів, які активізують творчий потенціал дитини. На щорічних зустрічах у Москві учасники знайомилися, ділилися один з одним досвідом, мали можливість порівняти свою роботу з роботою колег, вислухати рекомендації фахівців.

Каталізатором формування і поширення музейно-педагогічних методик в 1980-1990-х рр. у СРСР стало звернення більшості радянських музеїв до створення дитячих музейно-освітніх програм.

Досягнення сучасної музейної педагогіки неможливі без знання ідей і напрацювань інших країн. Рішення таких складних завдань можливе лише за допомогою аналізу існуючих досліджень на базі загальної педагогіки, соціології та психології. Музейно-педагогічні дослідження будь-якої країни но-

сять міжнародний інтердисциплінарний характер, а результати цих досліджень збагачують як музеєзнавство, так і педагогіку.

Зокрема, значний досвід використання засад музейної педагогіки накопичено російськими фахівцями. Один з провідних російських науково-практичних центрів з музейної педагогіки виник в Москві в 1990 р. на базі кафедри музейної справи Інституту (в даний час Академії) перепідготовки працівників мистецтва, культури і туризму (ІПРІКТ) і отримав назву «Творча лабораторія «Музейна педагогіка». У складі лабораторії – провідні фахівці музейно-педагогічної діяльності як теоретики, так і практики, що представляють дослідницькі та музейні організації різних територій Росії, керує лабораторією І.Косова. Метою діяльності лабораторії стало:

- вивчення та узагальнення кращого досвіду музеїв, як вітчизняних, так і зарубіжних;
- популяризація культурної спадщини,
- виявлення нових тенденцій у культурно-освітньої діяльності музеїв,
- вивчення та розробка нових методів, форм, прийомів, напрямків роботи з конкретними категоріями музейної аудиторії,
- розробка нових організаційних структур, програм, проектів в області музейно-педагогічної діяльності.

Постійною формою роботи творчої лабораторії є щорічні науково-практичні конференції в різних регіонах Росії на базі музеїв, що мають високий культурний потенціал, творчий досвід роботи з аудиторією, «відкритих» до нових пошуків.

Інший великий центр, створений в Державному Російському музеї в Петербурзі в 1990 р. – Російський науково-практичний центр з проблем музейної педагогіки (очолює Б. Столяров), взяв на себе керівництво розвитком музейної педагогіки у художніх музеях та розробку теоретичних проблем музейної педагогіки.

Значну роль у цьому процесі також відіграє музейна гімназія Державного Російського музею, яка створена в 1989 р. і є експериментальною базою розробки та апробування музейно-педагогічних програм.

Великий досвід музейно-педагогічних досліджень накопичено Лабораторією музейного проектування Російського Інституту культурології, Лабораторією образотворчого мистецтва Дослідницького центру естетичного виховання РАО, Лабораторією естетичної освіти Московського інституту розвитку освітніх систем.

В процесі дослідження проблеми історичного розвитку музейної педагогіки, ми прийшли до наступних висновків:

1. Поняття «музейна педагогіка» було сформовано і введено в науковий обіг на початку ХХ століття у Німеччині. Його розробка пов'язані з іменами видатних музеєзнавців А. Лихтварка, А. Рейхвена, Р. Фройденталя, К. Фол-

ля, Г. Кершенштайнера, Л. Паллата, Д. Рихтера. Поступальний розвиток німецької музейної педагогіки було перервано наступом на культуру і освіту в 1930-х роках нацистською ідеологією та Другою світовою війною.

Як особлива галузь наукових досліджень музейна педагогіка починає формуватися у західноєвропейських країнах у 1960-х роках, чому сприяли процеси зростання соціальної ролі музейної педагогіки у суспільстві та його демократизації. Вагомий внесок у розвиток музейної педагогіки внесли німецькомовні країни, де з'являється ряд музейно-педагогічних центрів. Діяльність таких центрів, яка мала в цілому практичний характер, привела все ж до активізації наукових досліджень, що і зумовило появу згодом нової науки.

2. Російська теорія музейної педагогіки почала формуватися наприкінці ХІХ – початку ХХ століть, отримавши найповніше обґрунтування в працях основоположників російської екскурсійної школи. Початком теоретичного узагальнення досвіду педагогічної роботи в російських музеях можна вважати видання «Екскурсійного вісника».

В СРСР поняття музейної педагогіки почало вживатися лише з початку 1970-х років та поступово отримувало дедалі більшого поширення. Перетворення музейної педагогіки у самостійну наукову дисципліну в СРСР було продиктоване необхідністю теоретичного осмислення освітньої діяльності музеїв і підвищення її якісного рівня, зокрема, з урахуванням досягнень суміжних наук. Радянськими музейними фахівцями був розроблений системний підхід, який одержав значне поширення, і увійшов в історію музейно-педагогічної думки як «музейний всеобуч». Каталізатором формування і поширення музейно-педагогічних методик в СРСР в 1980-1990-х рр. стало звернення більшості радянських музеїв до створення дитячих музейно-освітніх програм.

3. Музейно-педагогічні дослідження будь-якої країни носять міжнародний інтердисциплінарний характер. Досягнення сучасної музейної педагогіки неможливі без знання ідей і напрацювань інших країн. Зокрема, значний досвід у цій сфері накопичено російськими фахівцями. Розвитку музейної педагогіки в цій країні сприяє активна діяльність науково-практичних центрів, таких як Творча лабораторія «Музейна педагогіка», Російський науково-практичний центр з проблем музейної педагогіки, Лабораторія музейного проектування Російського Інституту культурології та інших. Досвід російських науково-практичних центрів, що займаються проблемами музейної педагогіки в даний час є організаційною базою для її подальшого розвитку, допомагає професійним об'єднанням музейних фахівців різних країн, створює можливості для обміну досвідом з закордонними колегами.

Складність і багатовекторність досліджуваної проблеми робить неможливим її вичерпне розв'язання в рамках одного дослідження. Науковою перспективою вивчення даного питання є комплексний порівняльний аналіз віт-

чизняного та зарубіжного досвіду використання засад музейної педагогіки в системі позакласної та позашкільної виховної роботи з школярами.

Annotation

Yanina Kambalova (Kyiv). History the formation and development of the modern experience of museum pedagogy.

Analysis of recent research of national and foreign experts in the field of museum pedagogy has been done. Background and main stages of museum pedagogy and its transformation into separate scientific branch are shown.

Keywords: museum pedagogy, museum and educational center, art museum laboratory.

Аннотация

Камбалова Я.М. (г. Киев). История становления и современный опыт развития музейной педагогики.

Осуществлен анализ последних достижений отечественных и зарубежных специалистов в сфере музейной педагогики, определены предпосылки и основные этапы развития музейной педагогики. Изучен процесс ее трансформации в отдельную научную отрасль.

Ключевые слова: музейная педагогика, музейно-педагогический центр, музейная лаборатория.

Примітки

1. Бакушинский А.В. Исследования и статьи / А.В. Бакушинский. – М., 1981.
2. Белофастова Т.Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: Автореф. дис. канд. пед. наук. / Т.Ю. Белофастова. – К., 2003. – 22 с.
3. Всероссийский семинар «Музей и подрастающее поколение»: сб. мат-лов / под ред. Е.Г. Вансловой. М., 2006. – 72 с.
4. Лихтварк А. Музей как образовательное и воспитательное учреждение / А. Лихтварк // Образовательные и воспитательные задачи современного музея / Под ред. Л. Г. Ольшанского. – М., 1914. – 29 с.
5. Медведева Е.Б. Музейная педагогика Германии в прошлом и настоящем / Е.Б. Медведева // Музейная педагогика за рубежом: работа музеев с детской аудиторией. (Российский институт культурологии). Серия электронных изданий MUSEUM PRO. – Вып. 5. – 1997. – С. 49-69.
6. Медведева Е.Б. О ситуации в российской и немецкой музейной педагогике / Е.Б. Медведева // Художественный музей в образовательном процессе. Тезисы выступления на научно-практической конференции. СПб., 1998. – С. 77-80.
7. Михайличенко С.С. Історичні аспекти розвитку музейно-шкільної справи / С.С. Михайличенко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Збірник

наукових праць. Вип. 34 / За заг. ред.. Євтуха М.Б. – Суми: «Козацький вал», 2007. – С. 177-179.

8. Михайличенко С.С. Методичні засади дослідницької діяльності старшокласників з історії України в процесі взаємодії школи та музею: автореф. дис ... канд. пед. наук / С.С. Михайличенко . – К. : Б.в., 2011 . – 20 с.

9. Музейная педагогика как новая научная дисциплина / Е.Б. Медведева, М.Ю. Юхневич // Ориентиры культурной политики. –1997. – №4. – С.18-28

10. Озерова Д. Музейная педагогика: истоки, настоящее и перспективы [Электронный ресурс] / Д. Озерова. Режим доступа: <http://edu.rin.ru/html/1077.html>.

11. Романов Н.И. О задачах и методах экскурсий по искусству / Н.И. Романов // Экскурсионный вестник. – М., 1916. № 1-2.

12. Столяров Б.А. Музейная педагогика. История, теория, практика: учеб. пос. / Б.А. Столяров. – М., 2004. – 216 с.

13. Ушаков С.А. Основы музейной педагогики: метод. пос. / С.А. Ушаков, Н.А. Богатырева, Т.Ф. Джобадзе [и др.] – М., 1997. – 40 с.

14. Юхневич М.Ю. Я поведу тебя в музей: Учебное пособие по музейной педагогике / М.Ю. Юхневич / Министерство культуры РФ. Российский институт культурологии. – М., 2001. – 224 с.